

dr hab. Włodzimierz Wysoczański, prof. UWr
Uniwersytet Wrocławski

Recenzja rozprawy doktorskiej Małgorzaty Gawroń
pt. *Imiennictwo Hajnówki na podstawie inskrypcji nagrobnych cmentarzy hajnowskich*,
Białystok 2023, 259 stron

Tytuł pracy doktorskiej Małgorzaty Gawroń – *Imiennictwo Hajnówki na podstawie inskrypcji nagrobnych cmentarzy hajnowskich* – zakłada dociekania nad imiennictwem odnoszącym się do określonego miejsca w świetle danych inskrypcyjnych pochodzących z miejscowych cmentarzy, jednakże wyrazistsze uświadomienie sobie lokalizacji wskazanego miejsca, zwłaszcza z uwzględnieniem struktury ludnościowej w odniesieniu do przynależności konfesyjnej, a w związku z tym inne odczytanie wyrazu *cmentarze* – użytego w liczbie mnogiej nie tylko dlatego, że odnosi się on do więcej niż jednego obiektu takiego charakteru w tej miejscowości, lecz że chodzi o cmentarze wyznaniowe, rozszerza bez wątpienia zakres badawczy pracy o wiele istotnych i interesujących kwestii, a zarazem wzmacnia jej wartość badawczą. Prawidłowość takiego wywnioskowania potwierdzają zapisy we *Wstępie* (s. 5) i w sprawie pierwszej, por. „Tematem niniejszej rozprawy doktorskiej są imiona mieszkańców Hajnówki utrwalone w inskrypcjach nagrobnych dwóch hajnowskich nekropolii: prawosławnej i katolickiej”, i w sprawie drugiej, por. „Wyekscerpowane z napisów nagrobnych onimy stały się podstawą wieloaspektowej analizy porównawczej imiennictwa”. W tym kontekście afirmatywnie trzeba odnieść się też do podanego uzasadnienia podjęcia tematu, a konkretnie do wskazanego braku „monografii na temat imiennictwa położonej na pograniczu Hajnówki – gminy różnorodnej pod względem wyznania, kultury i narodowości mieszkańców”, a także zaznaczenia, że „dotychczas nie powstały obszerniejsze prace badające językowo-kulturową specyfikę Hajnówki” z istotnym stwierdzeniem, że w tej społeczności „płynnie przenikają się religie prawosławna i katolicka, co szczególnie jest widoczne w zachowanym imiennictwie” (s. 5), a uwzględniając jeszcze jak najbardziej słuszną uwagę, że „Uwarunkowana położeniem i dziejami językowo-kulturowa specyfika Hajnówki [...] ma wpływ na jej nazewnictwo utrwalone między innymi na cmentarzach”, toteż „Imiennictwo zajmuje szczególne miejsce w przestrzeni funeralnej” (s. 169), wskazać trzeba na potrzebę takiego opracowania nie tyle dającą

się uzasadnić, ile uzasadnioną – jeśli można się tak wyrazić – „naturalnie” przywołanymi wyżej czynnikami i zależnościami. Problematyka badawcza zasygnalizowana w tytule oraz w jasno, ściśle i właściwie sprecyzowanych celach pracy – głównym, którym jest „jest analiza hajnowskich imion pochodzących z dwóch cmentarzy, prawosławnego i katolickiego, mająca ukazać różnice i cechy wspólne imiennictwa społeczności prawosławnej i katolickiej oraz tendencje imiennicze obecne w obu repertuarach”, oraz dodatkowych: „Analiza onimów powinna wskazać również imiennictwo charakterystyczne tylko dla społeczności prawosławnej oraz imiona używane jedynie przez katolików w obrębie tych dwóch cmentarzy”; „W rozprawie zostanie również zwrócona uwaga na imiona rodzime i ich rolę w repertuarze hajnowskich antroponimów” (a dodatkowo uszczegółowionych w trafnie i odpowiednio postawionych pytaniach badawczych, zob. s. 6), jest rzeczywiście wieloaspektowa, wymaga orientowania się w różnych obszarach wiedzy, przede wszystkim w płaszczyźnie onomastycznej, w szczególności antroponimicznej, w wielonurtowym sprzężeniu i konkretnych odniesieniach, m.in. kulturowych, religijno-wyznaniowych, społecznych, historycznych, a także wielu (innych niż już zaznaczono) lingwistycznych. Już w tym miejscu konieczne jest zauważenie, że rozpatrzenie w poszczególnych rozdziałach pracy konkretnych zagadnień wynikających z wytyczonych celów, dowodzi bardzo dobrego rozeznania w nadmienionej wielonurtowej problematyce, poświadcza to również wykorzystana reprezentatywna literatura z różnych obszarów wiedzy, a także rzeczowe naświetlenie w rozdziale drugim (*Imię w perspektywie językowo-kulturowej i funeralnej*, s. 39–62) ważkich i przydatnych dla późniejszej analizy materiałowej kwestii: zwięzłego zarysu historii polskiego imiennictwa skoncentrowanego na charakterystyce imion złożonych, najdawniejszych imion jednotematowych oraz imion zapożyczonych, poruszenia następnie sprawy obecności imienia we współczesnym polskim systemie imienniczym, przybliżenia postrzegania cmentarza w perspektywie językowo-kulturowej, a w dalszej kolejności – pokazania imienia w perspektywie funeralnej, ze szczególnym uwydatnieniem inskrypcji nagrobnej i roli imienia w inskrypcjach nagrobnych, a także przedstawienia stanu badań nad inskrypcjami nagrobnymi. Dobrze sporządzone w postaci zwięzłych pakietów informacyjnych są też pozostałe potrzebne i ważne dane różnego charakteru, które wprowadzają do zasadniczych części analityczno-opisowych, a mianowicie: stan badań nad antroponimią Hajnówki (punkt w rozdziale II., s. 58–62) oraz (prezentowany w rozdziale I., s. 14–38) zarys historii Hajnówki i hajnowskich cmentarzy, który obejmuje: prezentację historii osadnictwa w Hajnówce, społeczeństwa Hajnówki, identyfikacji językowej i narodowościowej, hajnowskich parafii oraz cmentarzy w Hajnówce, tj. cmentarza prawosławnego i cmentarza katolickiego. Najważniejszymi wszelako składnikami

opracowania są rozdziały dotyczące imiennictwa cmentarza prawosławnego oraz cmentarza katolickiego w Hajnówce, które stały się postawą do dokonania w odrębnym rozdziale porównawczego ujęcia imiennictwa tych cmentarzy. Wnikliwsze ustosunkowanie się do tych studiów trzeba poprzedzić konieczną uwagą, że przeprowadzenie tych analiz imienniczych było możliwe dzięki sporządzeniu solidnego korpusu materiałowego, który „stanowią imiona wyekscerpowane z 12935 inskrypcji nagrobnych”, w tym 5296 inskrypcji – 2365 żeńskich i 2931 męskich pochodzących z nekropolii prawosławnej (zbiór terenowy przeprowadzany był w okresie od czerwca 2019 r. do listopada 2020) oraz 7640 inskrypcji – 3552 żeńskich i 4088 męskich pochodzących z cmentarza katolickiego (pozyskanych w okresie od marca 2021 r. do czerwca 2022) (s. 6). Doceniając duży wkład pracy – niezależnie od wykorzystania pomocnych środków technicznych – włożony w terenową ekscerpcję materiału badawczego „przede wszystkim metodą dokumentacji fotograficznej, a także w wyniku zapisów odręcznych” oraz w sporządzenie bazy imion, zaakcentować trzeba równocześnie dobrze przemyślany sposób ułożenia i wstępnej obróbki tych danych sprowadzający się do m.in. przetranskrybowania imiennictwa z nagrobków do arkusza elektronicznego z wprowadzeniem innych przydatnych informacji identyfikacyjnych i opatrzeniem pomocnymi etykietami, filtrowaniem elementów wprowadzonych danych w celu usprawnienia dalszej pracy nad klasyfikacją etymologiczną badanych onimów itd. (zob. s. 7), a także wielką dbałość o poprawność tworzonego wykazu, bowiem „Wpisane dane materiałowe były weryfikowane ponownie na cmentarzach, a następnie poddane sortowaniu alfabetycznemu w celu uniknięcia ewentualnych powtórzeń” (s. 8). Niezbędne jest jeszcze zauważenie, że dokonanie nadmienionych badań zasadniczych było możliwe dzięki wysunięciu – oprócz przytoczonych już wyżej celów badań – precyzyjnie sformułowanych uściślających założeń badawczych, por. „Analiza onimów powinna wskazać również imiennictwo charakterystyczne tylko dla społeczności prawosławnej oraz imiona używane jedynie przez katolików w obrębie tych dwóch cmentarzy. W rozprawie zostanie również zwrócona uwaga na imiona rodzime i ich rolę w repertuarze hajnowskich antroponimów” (s. 6), „Istotnym celem przeprowadzonej analizy nazw męskich i żeńskich jest ukazanie tendencji występujących w obu grupach. Badanie zakłada porównanie antroponimów męskich i żeńskich z obu cmentarzy, a wśród analizowanych nazw zostaną wyróżnione jednostki najczęstsze i najrzadsze” (s. 7). Wskazywana już duża znajomość przedmiotowa i warsztatowa Autorki rozprawy manifestuje się wyraziście w uwidaczniającym się w przeprowadzanych analizach modelu badawczym, który – w najogólniejszym zarysie – tworzą następujące bloki problemowe: informacje wstępne o repertuarze imienniczym konkretnego

cmentarza; repertuar imion żeńskich oraz repertuar imion męskich pochodzących z danego cmentarza; porównanie imiennictwa męskiego i żeńskiego z inskrypcji danego cmentarza.

Przechodząc do zapowiadanej wcześniej pełniejszego oglądu przeprowadzonych studiów analityczno-interpretacyjnych oraz dogłębnierzego ustosunkowania się do tych rozważań, wskazane jest najpierw przytoczenie informacji o aspekcie realizacyjnym: „Wyekscerpowane z inskrypcji imiona sklasyfikowano pod względem semantycznym, kulturowym i frekwencyjnym. Przy pracy z materiałem zastosowano metodę korpusową i metodę porównawczą” (s. 6). Potwierdzając te informacje, dodać trzeba, że wspomniany wyżej model w zastosowaniu badawczym wyznaczał swoiste ramy niejako etapów pośrednich uchwytności imiennictwa cmentarza prawosławnego w Hajnówce: repertuaru imion żeńskich i repertuaru imion męskich tegoż cmentarza (Rozdział 3., s. 63–112) oraz – analogicznie – imiennictwa cmentarza katolickiego w Hajnówce: repertuaru imion żeńskich i repertuaru imion męskich tegoż cmentarza (Rozdział 4., s. 113–158), stanowiących podstawę do dokonanego następnie – jako etapu finalnego – porównania imiennictwa cmentarza prawosławnego i katolickiego w Hajnówce (Rozdział 5., s. 159–168). Sprowadzając to zgeneralizowanie do danych uszczegóławiających, a ściślej – ukonkretniając zobrazowanie imiennictwa cmentarza prawosławnego oraz imiennictwa cmentarza katolickiego w Hajnówce do treściowego wypełnienia owego modelu, odsłonić tu trzeba siatkę elementów – przynajmniej poprzez ich wyliczenie wraz z zaznaczeniem powiązań między nimi – tworzących strukturę wewnętrzną czterech kompleksów prezentujących zasoby imion. Są to: informacje wstępne o repertuarze imienniczym konkretnego cmentarza; repertuar imion żeńskich oraz repertuar imion męskich pochodzących z danego cmentarza z podaniem poszczególnych kategorii imion oraz z wyróżnieniem w ich obrębie jednostek rodzimych i obcych, jednostek pojedynczych i złożonych, wydzieleniem podgrup z nazwami biblijnymi, jednostkami spopularyzowanymi kultem świętych oraz imionami świeckimi; charakterystyka repertuaru imion żeńskich i męskich pod względem statystycznym; analiza repertuaru imion żeńskich i męskich w perspektywie etymologicznej i frekwencyjnej (m.in. przedstawienie poszczególnych grup imion w kolejności uwarunkowanej ich procentowym udziałem w analizowanym zbiorze, analiza z uwzględnieniem onimów o największej i najmniejszej frekwencji, dominanty imienniczej, ogólnej liczby nazw i wariantów imienniczych (oczywiście określając, co uznaje się za takie warianty), a także liczby inskrypcji zawierających imiona z danej grupy językowej); wariantywność imiennicza (klasyfikacja wariantów imienniczych według zapisu i brzmienia); imiennictwo podwójne; deminutiwa; dominanta imiennicza i imiona jednostkowe; w przypadku antroponimów z cmentarza prawosławnego skonfrontowanie imion żeńskich i

męskich z wykazem w *Spisie imion prawosławnych*; repertuar imion żeńskich i męskich w zestawieniu z listami frekwencyjnymi (w porównaniu z danymi ze *Słownika imion współcześnie w Polsce używanych*). Już samo wymienienie rozpatrzonych czterokrotnie – bo w odniesieniu i w ścisłym dostosowaniu do dwóch kategorii imion zebranych z dwóch różnych pod względem charakteru cmentarzy – tak wielu problemów cząstkowych zasługuje na docenienie, wszelako nie można nie dodać, że opracowania te odznaczają się precyzyjnością i przejrzystością ich skonstruowania, należywym uporządkowaniem, dużą rzetelnością i starannością wykonania. Oczywista jest też wartość poznawcza tych analiz i otrzymanych rezultatów wraz z nadmienionym wyżej porównaniem rozpatrywanego imiennictwa. Zrealizowany został tym samym w pełni główny cel oraz cele dodatkowe: dokonana została prezentacja i analiza imiennictwa pochodzącego z inskrypcji nagrobnych dwóch cmentarzy w Hajnówce – prawosławnego i katolickiego; analiza ta daje odpowiedzi na postawione pytania badawcze (s. 6) w odniesieniu do stwierdzonych podobieństw w zakresie przebadanych repertuarów imion, tj. występowania zdrobnień imion, stosunkowo niewielkiego udziału imion dzieci, wspólnych imion o najwyższej notacji, dużej liczby imion wspólnych dla obu nekropolii, jak też w odniesieniu do wykrytych istotnych różnic, tj. dwoistości zapisów (stosowania łacinki i cyrylicy) w przypadku cmentarza prawosławnego i jednorodności zapisu w inskrypcjach zebranych na cmentarzu katolickim, różnic w liczbie imion podwójnych, niewielkiego udziału imion słowiańskich w dominancie imion cmentarza prawosławnego; pozwala też ona ustanowić tendencje imiennicze, przed wszystkim dominującą rolę nazw dobrze zakorzenionych w polskim imiennictwie oraz niską frekwencję imion notowanych tylko na cmentarzu prawosławnym (s. 170; szczegółowe przedstawienie uzyskanych rezultatów oraz wskazanie na różnoaspektowe możliwości dalszych ewentualnych badań zgromadzonego imiennictwa zawarte zostały w *Zakończeniu*, s. 169–171).

Przydatnym komponentem pracy jest *Aneks* (s. 182–257) zawierający „10 zestawień tabelarycznych zebranych w 4 sekcjach, w których zastosowano podział na imiennictwo męskie i żeńskie w obrębie cmentarzy”. W poszczególnych sekcjach przedstawiono „dystrybucję imion z korpusu badawczego w *Słowniku imion współcześnie używanych* i rejestrze PESEL”, „zawarto zestawienie frekwencyjne analizowanych imion w korpusie badawczym w porównaniu z danymi zaczerpniętymi z rejestru PESEL”, „imiona z korpusu uszeregowane w kolejności frekwencyjnej zestawiono z frekwencją nazw na podstawie baz PESEL”, zilustrowano „relację poświadczenia analizowanych imion w *Spisie imion prawosławnych*” (s. 182)

Podkreślić trzeba również dobrą zasadę kompozycyjną dysertacji, precyzyjność, staranność i klarowność wyłożenia poszczególnych zagadnień i konkretnych kwestii, jasność i komunikatywność narracji. Z obowiązku recenzenckiego odnotować trzeba dostrzeżone (w starannie przygotowanym pod względem językowym i redakcyjnym tekście) drobne usterki, por. „Imiennictwo zajmuje szczególne miejsce w miejsce w przestrzeni funeralnej” (zob. s. 169), „Cerkiew prawosławna zaleca nadawanie dzieciom imion uznanych za imiona święte, w przypadku gdy rodzice są chcą nadać imię świeckie, duchowny może zaproponować imię święte zbliżone brzmieniowo lub znaczeniowo do wybranego przez rodziców” (zob. s. 151).

Nie można przeoczyć w pełni uzasadnionego w odniesieniu do podejmowanej problematyki wskazania na wymiar uniwersalistyczny nierozdzielności śmierci i życia oraz związania człowieka z imieniem w spajających jak gdyby klamrą konstatacjach: w części prologowej (we *Wstępie*) – posługując się słowami Autorki rozprawy – „Tak jak śmierć stanowi nieodłączny element życia, tak imię stanowi nieodłączny element identyfikacji człowieka, również niosący ze sobą szerokie treści znaczeniowe i kulturowe. Imię, w swojej podstawowej funkcji odpowiadające za identyfikację człowieka, pozwala również w pewnym stopniu określić tożsamość kulturową czy religijną nosiciela, czego przykładem może być imiennictwo napisów nagrobnych” (s. 5) oraz w części epilogowej (w *Zakończeniu*) jako potwierdzenie wcześniej wyrażonej myśli w ścisłym skorelowaniu z dokonany rozpatrzeniem imion uwiecznionych w inskrypcjach nagrobnych – znowu w słowach Autorki pracy – „We *Wstępie* do niniejszej rozprawy wskazano na nieodłączną rolę w ludzkim życiu dwóch czynników: śmierci oraz imienia. Oba te komponenty są niejako połączone ze sobą w inskrypcjach nagrobnych, które pełnią funkcję identyfikacyjną człowieka po jego śmierci” (s. 169).

W całości pracę doktorską Małgorzaty Gawroń trzeba uznać za interesującą i ważną. Uwzględniając zaprezentowane i zanalizowane korpusy imion przy wykorzystaniu właściwej metodologii, zestawienie ich ze sobą na różnorodnych płaszczyznach, wysoki stopień precyzacji wszystkich przedstawień i opisów, wskazane wyżej walory merytoryczne i naukowości oraz wartość opracowania, z pełnym przekonaniem stwierdzam, że rozprawa doktorska Małgorzaty Gawroń „Imiennictwo Hajnówki na podstawie inskrypcji nagrobnych cmentarzy hajnowskich” spełnia w zupełności wymogi stawiane tego typu pracom naukowym, toteż wnoszę o dopuszczenie Pani mgr Małgorzaty Gawroń do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Ze względu na wymienione zalety pracy oraz przydatność opracowania, recenzowana dysertacja zasługuje na opublikowanie.

Wrocław, 27 maja 2023 r.

Włodzisław Wysocki